'परिहरति रतिं मतिं लुनीते स्खलतितरां परिवर्तते च भूयः ।
इति बत विषमा दशास्य देहं परिभवति प्रसभं किमत्र कुर्मः ॥'

अत्र रतिपरिहारादीनां करुणादावपि संभवात्कामिनीरूपो विभावः कृच्छ्रादाक्षेप्यः ।

अकाण्डे प्रथनं यथा—वेणीसंहारे द्वितीयेऽङ्के प्रवर्तमानानेकवीरसंक्षये काले दुर्योधनस्य भानुमत्या सह शृङ्गारप्रथनम् । छेदो यथा-वीरचरिते राघवभार्गवयोर्धाराधिरूढेऽन्योन्यसंरम्भे[1] कङ्कणमोचनाय गच्छामीति राघवस्योक्तिः ।

पुनः पुनर्दीप्तिर्यथा—कुमारसंभवे रतिविलापे ।

अङ्गिनोऽननुसंधानं यथा—रत्नावल्यां चतुर्थेऽङ्के बाभ्रव्यागमने[2] सागरिकाया विस्मृतिः ।

नायिका । उद्दीपनविभावाश्चन्द्रकटाक्षमोक्षमन्दहासाः । एषां बहुत्वेऽप्युद्दीपनविभावत्वेनैकत्वमिति द्विवचनोपपत्तिः । **अनुभावपर्यवसायिनौ** प्रणिधानेनानुभावस्य नायकचक्षुःप्रसारणस्य बोधकौ । नायकस्य शृङ्गारित्वनिश्चायकाभावाद्रत्यनुभावस्य नायिकायां चक्षुःप्रसारणस्य कष्टकल्पनया आक्षेपः । नायकस्याशृङ्गारित्वे दर्शनाभावस्यापि संभवात् तादृशसमये तादृशनायिकायां मुनेरपि प्रायो मनःक्षोभो भवतीत्यौत्सर्गिकमेव चक्षुःप्रसारणमिति कष्टकल्पना ॥ विभावस्य कष्टकल्पनमाह—**परिहरतीति** । अत्रायमिति कर्तृपदमूह्यम् । **रतिं** वस्त्वन्तराभिलाषम् । **स्खलतितरां** भूमौ भृशं पतति । **परिवर्तते** पार्श्वपरिवृत्तिं करोति । **विषमा** दुष्प्रतीकारा । **दशा** अवस्था ॥ **कृच्छ्रादाक्षेप्य इति** । प्रकरणादिप्रतिसंधानमेवात्र कृच्छ्रम् ॥ **प्रवर्तमानः** स्वपुत्रादिरूपानेकवीराणां संक्षयो यत्र तस्मिन् ॥ **धाराधिरूढे** आरब्धे ॥ **रतिविलाप इति** । 'विललाप विकीर्णमूर्धजा' इत्युपक्रम्य धारावाहिककरुणरसे प्रवर्तिते पुनर्मधोरागमने 'तमवेक्ष्य रुरोद सा भृशं स्तनसंबाधमुरो जघान सा' इत्यादिना तदुद्दीपनं कृतम् ॥ **अङ्गिनः** प्रधानस्य ॥ **बाभ्रव्यागमन इति** । सागरिकायाः पितृगृहादा-

---

1. कङ्कणमोचनायेति । कङ्कणमोचनं विवाहदशमदिनोत्सवः । अकाण्डे तथाकथनं व्याजनिर्गमनप्रत्यायकत्वाद् रामभद्रस्यावीरत्वपर्यवसायीति ।

2. बाभ्रव्यागमन इति । बाभ्रव्यागमने विजयवर्मवृत्तार्कणनाहितमनसा राज्ञा सागरिकाया नाममात्रस्याप्यग्रहणाद्विस्मृतिः । तेन नाटिकाप्रतिपाद्यः शृङ्गाररसो विच्छिन्नप्राय इति दोषः ॥

---

१. 'संग्रामे' घ. २. 'मोक्ष' इति पुस्तकान्तरे नास्ति.